
Sedad Dizdarević

UTICAJ FIRDUSIJEVE “ŠAHNAME” NA SABITA UŽIČANINA

Rezime

Firdusijeva “Šahnama” je na samom početku ulaska islamske kulture i civilizacije u Bosnu i Hercegovinu naišla na dobar prijem kod bosanskog stanovništva, a posebno među obrazovanim i aristokratskim slojevima društva. Firdusi, jedan od najvećih svjetskih epskih pjesnika, je oduvijek bio uzor i predmet oponašanja mnogobrojnim muslimanskim pjesnicima tokom čitave povijesti. Osmanska književnost, čiji integralni dio čini i bosanska književnost tog perioda pisana na orijentalnim jezicima, predstavlja jednim dijelom nastavak i kopiju klasične perzijske književnosti. Tokom čitave epohe dominacije osmanske imperije u svijetu, svi pjesnici koji su pisali na turskom, arapskom ili perzijskom jeziku su neumorno pokušavali slijediti ili, pak, dostići klasike perzijske književnosti kao što su Nizami, Attar, Sadi, Mevlana, Hafiz i Džami. Nemali broj naših pjesnika se okušao na tom polju, a Sabit Užičanin predstavlja jedan od svijetlih primjera naše povijesti književnosti.

Sabit Užičanin predstavlja jednog od najuspješnijih i najistaknutijih bosansko-hercegovačkih pjesnika osmanske epohe, a, također, spada i u najbolje epičare čitave turske klasične književnosti. On je dugi niz godina bio uzor većini osmanskih pjesnika, no ostao je nedostižan i neponovljiv poput nesavladive planine. Sabit, poput Firdusija, vrhunac svoje umjetničke vještine pokazuje na primjerima opisa prirode i prirodnih pojava. Nećemo pogriješiti ako kažemo da, iako su Sabit i Firdusi vremenski veoma udaljeni, epska umjetnost i specifičan karakter ih čini veoma bliskim.

Uvod

Pitanje uticaja perzijskog jezika i književnosti na klasičnu bošnjačku književnost zavrjeđuje posebnu pažnju kod nas. Iako bošnjački pisci i pjesnici nikada nisu odlazili u Iran, niti su tamo učili perzijski jezik i književnost, predstavljali su veoma uspješne propagatore iranske kulture i književnosti.

Oni su perzijski jezik i književnost učili u istambulskim školama ili čitajući djela iranskih pjesnika. Sa dolaskom islama u Bosnu i Hercegovinu stanovnici ove zemlje veoma brzo usvajaju islamsku kulturu, nakon čega se čitav niz stoljeća bore za njen opstanak i razvoj na evropskom tlu. Istovremeno sa dolaskom islama u Bosnu i Hercegovinu dolazi i islamska kultura i književnost, koja je pisana na orijentalnim jezicima kao što su arapski, turski i perzijski. Veliki broj bošnjačkih pisaca i pjesnika tog doba turski, arapski i perzijski jezik prihvata kao svoj maternji i na njima stvaraju veličanstvena i veoma vrijedna djela. Za vrijeme osmanske vladavine u BiH javlja se veliki broj istaknutih pjesnika među kojima se najviše ističe Sabit Užičanin. Ovaj članak tretira uticaj Firdusija i njegove "Šahname" na Sabita Užičanina, koji u osmanskoj i bošnjačkoj klasičnoj književnosti predstavlja svojevrsnog Firdusija.

Sabit Užičanin i Firdusijev uticaj

Sabit Alaudin Užičanin Bosnevi spada u red najistaknutijih osmanskih i bošnjačkih pjesnika klasičnog perioda. Nije poznato kada je tačno rođen, no datum njegove smrti pada 1712. godine. Rođen je u gradu Užicu u jednoj bogatoj i obrazovanoj porodici i tokom svog plodnog života doživio je brojne uspone i padove. Zbog svoje neukrotive i avanturističke prirode u životu nailazi na mnogobrojne probleme. Jedno vrijeme biva postavljen na poziciju vezira jedne osmanske provincije da bi, nedugo zatim, ostao bez pozicije i novca. Iako je, čak i za svoga života, spadao u red najvećih, najistaknutijih i najuticajnijih osmanskih pjesnika, nikada se nije uspio svrstati u red dvorskih pjesnika, jer su u to vrijeme osmanskim dvorom dominirali nižerazredni pjesnici. On je u osmanskoj literaturi pokrenuo novi val pjesništva, koji su nakon njegove smrti slijedili mnogobrojni pjesnici. Sabit Užičanin po prvi put u fosiliziranu i okamenjenu divansku osmansku književnost uvodi kolokvijalni jezik i svakodnevne događaje. S druge strane, pojednostavljuje pjesme i približava ih običnim čitaocima. Jedan dio kritičara ga kritikuje zbog toga što unosi lokalne i folklorne elemente u divansko pjesništvo, no s njim u osmanskom pjesništvu

započinje jedno novo poglavlje. Pjesme je pisao na osmanskome jeziku, no veoma dobro je poznao arapski i perzijski jezik. Pored Divana napisao je i nekoliko poema kao što su "Berbernama", "Hikaja o pokvarenom hodži", zatim ljubavnu poemu "Edhem i Huma", epski spjev "Zafarnama" i kaside kao što su "Miradžija" i "Ramazanija". "Zafarnama" predstavlja najbolje njegovo djelo a, također, i najvažnije epsko djelo kompletne turske književnosti.¹

U djelima Sabita Užičanina Firdusijev uticaj je jako vidljiv. Za ovu dvojicu pjesnika karakterističan je epski duh tako da u njihovim djelima do izražaja dolazi jezik pun slave, odrešitosti, ratnog tona i opisa. Sabit Užičanin je veoma dobro poznao Firdusija i njegovu "Šahnamu".²

Prvo što pažljivom čitaocu upada u oči jeste veoma česta upotreba imena junaka "Šahname" i imena samog Firdusija i njegove "Šahname" u djelima Sabita Užičanina. On veoma vješto koristi teme i ideje iz "Šahname" u formi alegorija i izreka kao što je slučaj u slijedećim stihovima:

**"Ovo je Isfandijar u svom hafthanu
Ovo je Rustem u bici u Mazanderanu"**³

Ovaj i niz drugih stihova pokazuju da je Sabit Užičanin veoma dobro poznao "Šahnamu" i detalje kao što je čuveni "hafthan"⁴ Rustema i Isfandijara i Rustemov rat u Mazanderanu. On veoma vješto stavlja Rustema i Isfandijara jednog pored drugog i ukazuje na njihove najvažnije zadatke koje su obavljali. Naime, poznato je da su obojica morali preći prepreke "hafthan"

¹ O ovome više pogledati: Fehim Nametak, "Pregled književnog stvaranja bosanskoherceg - vačkih muslimana na turskom jeziku", Sarajevo 1989, str. 111-113, zatim Safvet-beg Bašagić, "Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u turskoj carevini", Zagreb, 1931, str. 65 i Mehmed Handžić, "Ulema ve Šuara Bosni ve Herzegovin", prijevod na perzijski Ali Davani, II izdanje, Teheran, 1995.

² Fehim Nametak, "Divanska književnost Bošnjaka", Sarajevo, 1997, str. 127. (Nametak hafthan pripisuje samo Rustemu i prve stihove prevodi "**On je Isfandijar, kao Rustem je savladao prepreke; On je Rustem u ratu za Mazanderan**" dok se u originalu hafthan odnosi na Isfandijara. Naime, u "Šahnami" se govori posebno o Rustemovim i Isfandijarovim preprekama hafthan.)

³ Ibid, str. 129.

⁴ Hafthan simbolizira sedam prepreka ili opasnih zadataka koje su Rustem i Isfandijar, svaki za sebe, morali preći da bi stigli na cilj.

a da je Isfandijara ubio Rustem i to na prevaru. Isfandijar je bio neranjiv tako da ga Rustem nije mogao ubiti bez pomoći legendarne ptice Simurg. Svima je poznato da je Rustem morao savladati sedam prepreka "hafthan" na putu za Mazanderan, kada je išao da oslobodi legendarnog iranskog vladara Kejkavusa, međutim, samo bolje upućeni znaju da je i Isfandijar, legendarni turanski junak, također, morao preći sedam prepreka "hafthan" kada je išao po drugi put u boj protiv Ardžaspa. Ovo pokazuje da je Sabit Užičanin veoma dobro poznao i najsitnije detalje "Šahname" i upotrebljavao ih na najbolji način. Ukoliko analiziramo Firdusijev stil u "Šahnami", uočićemo da između pjesničkog jezika Sabita Užičanina i Firdusija postoji velika sličnost. Kao što je poznato, jedna od najvažnijih i vjerovatno najistaknutijih specifičnosti Firdusijevog stila jeste opis bitki, ratova, prirode, junaka i slično, no Firdusi je bio najuspješni pri opisivanju bojnog polja.⁵

S druge strane, temelj "Šahname", i općenito iranske epike, jeste borba između dobra i zla, svjetlosti i tame i Ahuramazde i Ahrimana. Vjerovanje u vječitu borbu dobra i zla, svjetlosti i tame, vuče korijene iz drevne iranske religije mazdaizma.⁶ Firdusi ovo drevno vjerovanje veoma vješto prenosi u svojim opisima prirode, smjene dana i noći, koji, na jedan umjetnički način, predstavljaju borbu između svjetlosti i tame, dobra i zla. Ovdje ćemo navesti samo neke primjere:

<i>Čim sunce na nebu se pomoli</i>	
<i>modroplavi jorgovan se rasprši</i>	1-88-55
<i>Čim sunce zastor s mjeseca ukloni</i>	
<i>bjelina se pojavi i pospanost rastjera</i>	1-12-380
<i>Čim nesta bez traga sunce</i>	
<i>mrklina vojsku niz dolinu postroji</i>	2-208-478
<i>Čim sunce sjajno otvori krila</i>	
<i>crna vrana leteći skloni se s vida</i>	121-811

⁵ Teodor Noldeke, "Iranski nacionalni ep", prijevod Bozorg Alavi, III izdanje, Teheran, 2537, str. 121 i Zebihullah Safa, Epika u Iranu, Teheran, 1995., str. 239.

⁶ Muhammed Ibadijan, "Firdusi i tradicija inovativnosti u epskoj poeziji", Teheran, 1990., str. 270.

<i>Čim sunce iz korica mač isuka bez traga noć mrkla nesta</i>	4-12-509
<i>Čim sunce zlatni štit zgrabi tamna se noć za glavu uhvati</i>	6-159-390 ⁷

Firdusijeva "Šahnama" je puna ovakvih opisa dana i noći i njihove međusobne borbe pa slobodno možemo reći da ovi opisi čine centralnu nit "Šahname".

Kada govorimo o Sabitu Užičaninu, ono što smo rekli za Firdusija u potpunosti se može primijeniti i na njega. S pravom se može konstatovati da je Sabit Užičanin u potpunosti dužnik Firdusiju i njegovoj umjetnosti. On je majstor opisa i njegovi opisi su pod snažnim uticajem "Šahname". On, poput Firdusija, na mnogim mjestima prikazuje borbu između dana i noći, odnosno stalnu bitku između svjetlosti i tame, dobra i zla. Ovdje ćemo se zadovoljiti samo sa par najočitijih primjera:

*Afrasjab crne noći sa zvijezdama pleše, pjeva,
jer je, eto, savladao danje carstvo Kejhusreva
Nije ono rumenilo predvečerja žarkih krila
nego skuti boje krvi: noć je mjesec porodila*⁸

U ovim, ali i u drugim primjerima, zapaža se opis borbe dana i noći, odnosno svjetlosti i tame, no ovdje likovi iz "Šahname" kao što su Afrasjab, legendarni turanski junak, i Kejhusrev, legendarni iranski vladar, su upotrijebljeni kao metafore i alegorije. Kroz čitavu "Šahnamu" se opisuje borba između Iranaca i Turanaca (Turaka), što aludira na borbu između svjetlosti i tame, odnosno dobra i zla. Afrasjab kod Sabita Užičanina simbolizira tamu, a iranski vladar Kejhusrev svjetlost i dan. On Firdusijeve priče iz "Šahname" koristi kao aluzije, što pokazuje koliku su vrijednost i značaj Firdusi i njegova "Šahnama" imali kod Sabita. Firdusi je također izvršio veliki uticaj na Sabita Užičanina na planu opisa bojnog polja. Kao što je Firdusi najveći majstor opisa u perzijskoj književnosti i njegovi opisi prirode i bojnih polja predstavljaju

⁷ Ibid, str. 270-275.

⁸ Fehim Nametak, "Divanska književnost Bošnjaka", str. 65.

najbolje primjere te vrste, tako je i Sabit Užičanin najveći majstor opisa i epike u osmanskoj književnosti. Firdusi u svojim opisima bitke i bojnog polja puno koristi hiperbole i preuveličavanje. Npr. od prašine koja se podigla na bojnog polju dan se pretvorio u noć, krici i povici junaka se čuju iznad neba, na sve strane teku potoci krvi, a junaci poput divova i visokih planina jurišaju jedan na drugog.⁹

Ovdje ćemo navesti njegove stihove u kojima se jasno vidi Firdusijev uticaj u opisivanju bojnog polja.

Firdusijevi stihovi:

*Toliko je crno sunce od prašine
kao da se svijet utopio u vodi.
Vojska mu brojna poput mrava i skakavaca
ne vidje se ni dolina, ni planina, niti šuma¹⁰*

Stihovi Sabita Užičanina:

*Kad u vojsci vriska nastaje, strese se od zora
Na površju zemaljskome devet slavnih gora
Ta krvava suza kamen u rubin pretvara
I crvene makove po poljima stvara¹¹*

Kao što se može vidjeti, u oba slučaja je pretjerano korištena hiperbola, koja, ustvari, predstavlja jednu od najvažnijih pjesničkih figura u epskom pjesništvu. S druge strane, Sabit je, poput Firdusija, borbenog duha i sklon akciji, stoga u njegovoj poemi ne možemo naći elemente lirske poezije i emocije. On čak i svoje kolege po struci, tj. pjesnike, poziva da pjevaju o ratu i maču:

*Hodi, o Bakše bajnoga pera !
Parnasom što ono prašinu tjera.*

⁹ Teodor Noldeke, str. 125-127. i Zebihullah Safa, str. 239.

¹⁰ Zebihullah Safa, str. 273.

¹¹ Izabrana djela, Safvet-beg Bašagić, II tom, Svjetlost, 1971., str. 185., Mehmed Handžić, "Ulema ve Šuara Bosni ve Herzegovin", str. 92. i Fehim Nametak, "Divanska književnost Bošnjaka", str. 61.

*Na polju štala već prah se diže,
iz čimena misli već riječ stiže.¹²*

Sabit Užičanin svoje junake izdiže iznad Firdusijevih, pa čak ismijava neke od njih.

*Ne hvali lukavstvo Bebram Gura
Zar divlji magarac zna šta je ratna bura ?¹³*

Ovdje on indirektno sebe i svoje pjesništvo izdiže iznad Firdusijevog. Kao što smo rekli, on je vrstan majstor opisa i, poput Firdusija, stvara vrhunske opise prirode. Jedan od najboljih primjera njegove vještine opisivanja prirode jeste početak epske poeme "Zafarnama". Na najbolji mogući način opisuje zimu, koristeći zadivljujuća poređenja i konstrukcije. Zimu poredi sa mačem, a oluju sa bičem. Ovi opisi su toliko životni i uspjeti da se na momente čini kako se priroda personificirala u liku ljudi koji se međusobno svađaju i tuku.

*Kao sablja dimiskija zima ciča
nasta; bura šibat poče poput biča.
Pod nebom se uhvatiše oblaci za kosu
dok s lica mu sami bijes na zemlju se prosu.¹⁴*

Kao zaključak možemo reći da Sabit Užičanin, poput Firdusija, svoj uspjeh i veličinu duguje svom karakterističnom epskom jeziku, koji stvara majstorske opise prirode i bojnog polja uz upotrebu epskih, gotovo ratnih, ritmičnih, slavljeničkih i panegiričkih riječi i konstrukcija. Iako mu život pun avantura i mnogobrojni finansijski problemi nisu dozvolili da na miru stvara svoja djela, i u takvoj situaciji je uspio napisati pjesme kojima nema premca u čitavoj povijesti osmanske literature. Ipak, treba reći da Sabit Užičanin svoj uspjeh i umijeće u velikoj mjeri duguje Firdusiju i njegovoj "Šahnami".

¹² Izabrana djela, Safvet-beg Bašagić, II tom, str. 182. i Lamija Hadžiosmanović i Emina Memija, "Poezija Bošnjaka na orijentalnim jezicima", Sarajevo, 1995. str. 110.

¹³ Fehim Nametak, "Divanska književnost Bošnjaka", str. 128.

¹⁴ Izabrana djela, Safvet-beg Bašagić, str. 184. i Lamija Hadžiosmanović i Emina Memija, str. 109.

Abstract

From the very start of Islamic culture and civilization in Bosnia and Herzegovina, Firdusi's *Shahnama* was well received among the people of Bosnia, and in particular the educated and aristocratic classes. One of the world's greatest epic poets, Firdusi has throughout history been a model, the subject of emulation, for countless Muslim poets. Ottoman literature, of which the Bosnian literature in oriental languages is an integral part, is in part a continuation and copy of classical Persian literature. As long as the Ottoman Empire held sway, poets writing in Turkish, Arabic or Persian sought tirelessly to follow or even to match the classics of Persian literature such as Nizami, Attar, Sadi, Maulana, Hafiz and Jami. Not a few of our poets too tried their hand at this, of whom Sabit Užičanin is a shining example in our literary history.

Sabit Užičanin was one of Ottoman Bosnia and Herzegovina's most successful and eminent poets, and indeed one of the finest epic poets of Turkish classical literature as a whole. For many years he was an example to the majority of Ottoman poets, yet he remained unequalled, as unrepeatable as a mountain that defies conquest.

Like Firdusi, Sabit reveals the acme of his artistic skill when describing nature and natural phenomena. It is no exaggeration to say that although Sabit and Firdusi are remote from one another in time, they are very similar in their epic art and specific nature.

Izvori i literatura**a) Domaći izvori**

1. "Divanska književnost", Fehim Nametak, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1997.
2. "Duhovne veze Bosne i Irana od antike do danas", Smajo Halilović, Beharistan br. 7-8, Islamski kulturni centar I. R. Iran, Ljeto-zima, Sarajevo, 2002.
3. "Fadil Paša Šerifović, pjesnik i epigrafičar Bosne", Fehim Nametak, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1980.
4. "Historija Bošnjaka", Mustafa Imamović, Preporod, Sarajevo, 1996.
5. "Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima", Hazim Šabanović, Svjetlost, 1973.
6. "Književni rad bosansko-hercegovačkih muslimana", Mehmed Handžić, Državna štamparija, Sarajevo, 1933.
7. "Kultura Bošnjaka", Smail Balić, "R&R" izdavačko-prometno preduzeće, II izdanje, Tuzla, 1990.
8. "Perzijska književnost u BiH", Hamid Algar, prijevod Sidik Aždahić, Beharistan br. 3-4, Kulturni centar I. R. Iran, Sarajevo, 2001.

9. "Pregled književnog stvaranja bosanskohercegovačkih muslimana na turskom jeziku", Fehim Nametak, El-Kalem, Sarajevo, 1989.
10. "Prozna književnost BiH na orijentalnim jezicima", Amir Ljubović i Sulejman Grozdanić, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo 1995.
11. "Poezija Bošnjaka na orijentalnim jezicima", Lamija Hadžiosmanović i Emina Memija, Preporod, Sarajevo, 1995.
12. "Znameniti Hrvati Bošnjaci i Hercegovci u turskoj carevini", Safvet-beg Bašagić, Matica hrvatska, Zagreb, 1931.

b) Strani izvori

1. "Šahnama", Hakim Ebul Kasim Firdusi, Pejman, Teheran, 1381. (po lunarnom kalendaru)
2. "Leksikon Šahname", Husejn Šehidi Mazanderani, Belh, Teheran, 1317.
3. "Iranski nacionalni ep", Teodor Noldeke, prijevod Bozorg Alavi, Sepahr, III izdanje, Teheran, 22537 (po pahlavidskom kalendaru)
4. "Epika u Iranu", Zebihullah Safa, Firdusi, Teheran, 1374.
5. "Firdusi i tradicija inovativnosti u epskoj poeziji", Muhamed Ibadijan, Gouhar, Teheran, 1369.
6. "Idealni i savršeni čovjek u epskoj i mističnoj književnosti Irana", Husejn Razmdžu, Emir Kebir, Teheran, 1371.
7. "Učenjaci i pjesnici iz Bosne i Hercegovine", Mehmed Handžić, prijevod Ali Davani, Kibla, II izdanje, Teheran, 1374.